

Б. САТЕРШИНОВ

ҚАЗІРГІ ТАРИХИ ОЙ ДАМУЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ҚЫРЛАРЫ

Қазіргі заман адамының тарихи санасында болашақ дамудың нұсқаларын іздестіру оның өткеннің тарихи таңдауын дұрыс бағалай білуіне байланысты болып келеді. XX – XXI ғасырлардың аралығындағы ғаламдық өзгерістер, соңғы онжылдықтардағы қоғамымыздың бастан өткерген әлеуметтік үдерістер, саясат пен экономикадағы, қоғам мен мәдениеттегі модернизациялық үрдістер тарихты сипаттаудың тілі мен теориялық тәсілдеріне, жалпы тарихи-теориялық ойдың дамуына өзінің үлкен әсерін тигізді. Әлемдік және отандық тарих ғылымында соңғы кездері жаппай орын алған баламалылық идеяларының бой көрсетуі, историсофиялық және әдіснамалық идеялардың жаңбырдан кейінгі саңырауқұлақтай қаптауы, міне осының бәрі әлеуметтік теориялардың ойлы концептуалды тұстарының да, даулы риторлық тұстарының да тарихи сана мен тарихи танымға зор ықпал ететінін аңғартып тұр.

Тарихнама саласында әр алуан радикалды жобалар жүзеге асырыла бастады. Бір зерттеушілер тарихи зерттеудің негізқұраушы ұстыны ретінде өркениеттік тәсілді ұсынып, іргелі тарихи ұғымдардың мазмұны мен отандық тарихтың уақыттық-кеңістіктік өлшемдерін осы әдіске қарай бейімдейді. Енді бірі әлеуметтік тәртіптің трансформациясындағы флуктуациялардың рөлі туралы синергетиканың идеяларымен қаруланып, тарихи үдерістерді «коэволюция», «аттрактор» «құрылымдық конгруэнттілік», «бифуркация» ұғымдарының көмегімен түсіндіруге шақырады. Үшіншілері тарихнамалық мәселелерді шешудің кілтін дискурсивті талдаудың құралдарын иеленуден көрсе, қалғандары тарихи талдаудың интегралдық парадигмасын басшылыққа алады. Әрқайсысы өздерінше бір әдіснамалық ақиқатқа ұмтылған әлемдік және отандық тарихты қайта құрудың бәсекелес рецепттерін, тарихты сипаттаудың осындай қарама қайшылықты жобаларын, әдіснамалық пікірталастарды бір ымыраға келтіру үлкен қиындық туғызып отыр.

Аталмыш мәселелер қазақстандық тарих ғылымында баламалы тарихты сипаттау тұрғысында кеңінен орын алғанымен, ғылыми әдіснамалық пікірталастардың толқынын туғыза қойған жоқ. Ал Батыстың, сондай-ақ көршілес Ресейдің философиялық-тарихи ойында соңғы онжылдықтарда көптеген идеялар мен тұжырымдамалар пайда болды.

Және олардың болашақта тұтастай алғандағы әлеуметтік-гуманитарлық білімдегі күре бағыттың біріне айналатындай ғылыми әлеуетке ие екендігін теріске шығаруға болмайды.

Тарихнамада қалыптасқан бұл ахуалды орыс философы әрі тарихшысы М.А. Барг «тарихнамалық төңкеріс» деп атады. XX ғасырдағы интеллектуалдық ізденістердің барлығына дерлік «әлеуметтілік» ұғымы тән болып, олар әлеуметтік теориялармен байланысты болып келді. «Әлеуметтілік» парадигмасының гуманитарлық ғылымдар кешенінде XIX-XX ғасырлар аралағында пайда болғанын айта кету керек. Адам болмысының «деңгейлерін» білдіретін бұл ұғым бұқаралық қоғамдық қозғалыстар мен дүмпүлер қанат жайған кезеңде орнығып, ол К. Маркс, М. Вебер, Э. Дюркгейм әлеуметтануының, ғылымдағы позитивизмнің әсерімен жайылған «Анналар» қозғалысының жетекшілігімен сипатталатын әлеуметтік тарихтың жаңа жобасын дүниеге әкелді. Жоғарыдағы қайта түлеу, жаңғыртылу үдерісінің бастауы осы болатын.

Келесі бір көрнекті американдық әлеуметтанушы Р. Коллинз де осы ойды айқындай түседі. «1960 жылдардың ортасынан басталып, қазірге дейін жалғасып отырған зерттеулер кезеңін, - деп жазады ол – Макротарихтың Алтын ғасыры деп лайықты түрде атауға болады. Бұл кезеңнің талдау стилі маркстік және веберлік идеялардың өзара әрекеті болып табылады. Ал оның мәні тарихтың әлеуметтанулық теориялар үшін макроскопқа, яғни саяси және экономикалық құрылымдарды зерттеудің құралына айналуынан аңғарылады» [1, 72-бет]. Алайда бұл тарихтың болашақта әлеуметтануға сіңіп кетпейтінін білдірмейді. Бұл тарихнамалық төңкерістің тек тарихтың пәнаралық мәртебесін бекіте түскенін ғана байқатса керек. Көптеген тарихшылардың әлеуметтік ғылымдарға тарпа бас салуы тарихтың «өз шекпенінен тысқа шығуға» мәжбүр еткені рас, бірақ бұл өз зерттеу пәнінің құрылымындағы көзқарастардың күрт өзгерісіне сай қазіргі ғылымдардың бүкіл жүйесінде жүзеге асып жатқан жаңашылдықтарға сәйкес өз зерттеушілік тәсілі мен құралдарын жаңартып, қарқынды даму үстіндегі бүгінгі тарих ғылымында қалыптасқан әдіснамалық рефлексияға деген қажеттілікті ғана білдіреді.

«Тарих ғылымының ғылыми арсеналында болып

жатқан өзгерістерді тарихнамалық төңкеріс десек, артық айтпаймыз» [2, 45-бет], деген ресейлік зерттеуші М.А. Баргтың сөзін ескере отырып, қалыптасқан осы тарихнамалық ахуалды талдап көрейік. Бұл қазіргі тарихи сананың жоғары деңгейі тарихи танымның бүгінгі теориялық келбетін түсіндіріп беруге септігін тигізеді.

Қазіргі тарихнамалық ахуалдың қалыптасуын тарих ғылымында орын алған тарихи антропологиялық әр алуан бағыттардың пайда болуымен бастауға болады. Бұлар өзінің зерттеу пәні – өмірдің барлық көріністерінде алынған мәдени-тарихи детерминацияланған адамды зерттеудің полидисциплиналық синтезін іске асырудың келешегі, әлеуметтік-мәдени стереотиптерді пайымдаудың әдіс-тәсілдері болып табылады. Тарихи субъектінің әлеуметтілігі тұлғааралық қарым-қатынастың салдарынан орныққан табиғи қасиет деп түсіндірілді. Адами байланыстар мен қатынастардың шынайылығы индивидке жақындатылған әлеуметтік микротоптар мен қауымдардың деңгейіндегі әлеуметтік өмір шеңберінде ғана ұғынықты болады. Әлемдік тарихнамада микротарихи тақырыптың осы себепті орын алғаны белгілі. Әр алуан әдіснамалық және әдістемелік тәртіптегі микротарихи бағыттардың бірқатар ортақ тұстары бар: әлеуметтік-тарихи зерттеулерде ұзақ уақыт бойы үстемдік етіп келген макротәсілдерге деген сыни көзқарас; әлеуметтілікті құрылымдаудағы адамдардың тәжірибесі мен әрекетінің рөліне басымдылық беру; жалпылықтан гөрі ерекшелікке баса назар аудару.

Алайда 1980 жылдардың ортасынан бастап тарихи түсіндірме үшін «әлемнің кескінін» айқындаудың жеткіліксіз екендігі аңғарылды, өйткені адамдар өз әрекетінде басшылыққа алатын дәстүрге сүйенген кәдуілгі санасының, олардың көзқарастары мен құндылықтарының өзі зерттеулерді талап ететіні байқалды. Осылайша өткен ғасырдың 80-ші және 90-шы жылдарының аралығында өткен адамдардың өмірінің барлық саласын құрылымдық бірлікте және әлеуметтік байланыстар мен мәдени-тарихи дәстүрлердің түйісуінде зерттеуді қажет ететін әлеуметтік тарихтың жаңа парадигмасы пайда болды.

Тарихтың дара немесе ұжымдық субъекті әрқилы қауымдастықтардың (отбасылық-туыстық, әлеуметтік-кәсіби, тұйық-территориялық, этносаяси топтардың) күрделі қосындысынан түзілген құбылмалы әлеуметтік ортада, өзге индивидтер мен топтардың да қалауынан, ұмтылыстарынан, әрекеттерінен және өткеннің әлеуметтік-тарихи практикасынан құралған тарихи ахуалда өмір сүреді. Әлеуетті себептердің адам әрекетінің «өзекті» ниеттеріне айналу тетігін зерттеу оны әлеуметтік қыры-

нан да, тарихи қырынан да кешенді талдауды қажет етеді. Демек тұлғаның қылығы мен әрекетіне қоғамның ықпалын айқындайтын макротарихқа да, нақты тарихи практика деңгейінде әлеуметтіліктегі даралықты және даралықтағы әлеуметтілікті аңғаруға мүмкіндік беретін микротарихқа жүгіну осы қажеттіліктен туындайды. Жүйелік-құрылымдық және субъективтік-әрекеттік тәсілдердің комбинациясына сүйенген әлеуметтік талдаудың кешенді әдісін нақты-тарихи зерттеулерде практикалық түрде қолдану осылайша күн тәртібіне шыққан еді. Осының салдарынан тарихшылар бұрынғы дәстүрлі нарративтік формадан бас тартып, осы уақытқа дейін әлеуметтанушы ғалымдардың еншісінде болып келген саяси, дипломатиялық, әскери, экономикалық, мәдени және т.б. бас сұғып, тарихи статистика, тарихи демография, тарихи әлеуметтану, тарихи психология, тарихи антропология сынды арнайы пәндерді дамыта бастады. Басқаша айтқанда, «жаңа тарих ғылымының» қалыптасуын білдіретін тарихтың ғылымилануымен (сциентизациясымен) сипатталатын тарихнамалық төңкеріс жарияланды.

Мәдени антропологияланудың әсерімен болған бұл төңкерісті кейбір зерттеушілер батыстық мәдениеттің постмодернистік трансформациясының маңызды құрамдас бөлігі деп те есептейді. Ресейлік танымал зерттеуші Б.Г. Могильницкий жоғарыда сипатталған анықтамаларды шартты түрде объективтік (сциентистік) және субъективтік (постмодерндік) деп бөліп, оларды тарихнамалық төңкерістің бірін бірі толықтыратын әртүрлі кезеңдері деп қарастырады [3, 8-бет]. Олардың біріншісі жаңақантшылардың идиографизмін сынау барысында тарихтың ғылымилығын негіздеумен және «ғаламдық тарихты» құрастыруға ұмтылған тарихи-әлеуметтанулық зерттеулермен сипатталса, екіншісі «субъективтілікке бет бұрумен» сипатталатын «Жаңа Анналар» мектебі өкілдерінің микротарихты ашуымен түсіндіріледі. Осы орайда «Анналар мектебінің» тарихына қысқаша тоқтала кетудің жөні келіп тұр.

«Анналар мектебі» Францияда қалыптасты және оның негізін «Анналар» (1929-1939), «Әлеуметтік және экономикалық тарихтың анналдары» (1939-1941), «Әлеуметтік тарихтың анналдары» (1941-1945) деп аталатын мерзімдік журналдарды жариялаған М. Блок пен Л. Февр қалады. Бұл бағыттың өкілдері «тарихи баяндауды» «тарихи мәселемен» алмастырмақ болды, яғни қоғамдағы барлық байланыстарды – экономикалық, әлеуметтік, мәдени және т.б. байланыстарды қамтитын тарихты – «ауқымды» (тотальды) тарихты қалыптастыруға ұмтылды. Поизитивистік бағыттағы дәстүрлі тарих

ғылымына қарсы келді. Олар оқиғаны сипаттаумен шектеліп қалмай, әлеуметтану, этнология, география сынды жапсарлас ғылымдардың ғана емес, тіл, техника тарихы, шаруашылық құжаттарының да мәліметтеріне сүйеніп, белгілі бір уақыт кесіндісі ішіндегі қоғамды ішкі құрылымымен қоса тұтас кешенді синтездік зерттеуді мақсат тұтты. Мұның салдары эпистемологиялық төңкеріске алып келді.

«Ауқымдық» сипаттаудың мұраттарынан шыға отырып, «анналдар мектебі» ғасырлар ағымындағы құндылықтар жүйесі, қондырғылардың алмасуы, сананың тарихилығы, бұқаралық көзқарастар мен діл мәселелерін көтерді. Пайда болған кезінен бастап бұл мектепте екі бағыттың болғандығын атап өту керек: әлеуметтік тарихты зерттеуге бағдарланған «Блок линиясы» және өркениеттерді зерттеумен айналысатын «Февр линиясы».

Анналдар мектебі өз дамуы барысында бірнеше кезеңдерден өтті. «Анналдар» журналының пайда болған кезінен 1956 жылы Феврдің қайтыс болғанына дейінгі бірінші кезеңде тарихтағы «адам факторына», ментальдылық тарихына қызығушылық үлкен болды. Одан кейінгі екінші кезең Бродельдің есімімен байланысты. Фернан Бродельдің «XV – XVIII ғғ. материалдық өркениет, экономика және капитализм» деп аталатын оның монументалдық еңбегі К. Маркстің экономикалық ілімінен бастап, кондратьевтік ортамерзімді циклдерге дейінгі әртүрлі деңгейлердегі экономикалық теорияларға сүйене отырып, «ғаламдық тарихты» түсіндіру бағытындағы ізденістердің жеткен шыңы болды. Бұл кезең экономикалық, географиялық және басқа да құрылымдарға, сандық әдістерді ұлғайтуға, структурализмге деген қызығушылықпен сипатталып, Бродельдің редакциялық комитет төрағасы лауазымынан кетуімен аяқталады.

Одан кейінгі үшінші кезеңде журналдың жалпы мойындалған жетекшісі болмайды және адамды әлеуметтік-мәдени шарттылықтағы субъект ретінде қарастыратын оның идеялары Франциядан тысқа шығып кетеді. Бұл кезеңнің Ж. Ле Гофф, Ж. Дюби, Э. ле Руа Ладюри сынды көрнекті өкілдері болды. 80-жылдардан бастап «Анналдар мектебінде» дағдарыстық кезең орын алады және тарих ғылымы тарихи антропологиямен және басқа да әлеуметтік ғылымдармен (әлеуметтанумен, саясаттанумен, экономикамен) жақындасу курсына көшеді. 1989 жылдан бастап журналдың аты өзгерді. Ол «Анналдар. Тарих. Әлеуметтік ғылымдар» деп аталды да, пайда болған кезінен бастапқы атауынан экономикалық тарихты көрсететін белгі түсіп қалды.

Өздерінің эпистемологиялық негіздері мен зерттеушілік тәсілдеріне сенімді болған «интеллек-

туалдық гүлдену мен оптимизм кезеңінің орнына «күмән кезеңі» келген «Анналдар мектебінің» осы тұсын тарихнамалық төңкерістің екінші кезеңі деп атауға болады. Өткенді зерттеудің тұжырымдамалық тәсілдеріндегі түбірлі өзгерістер бүкіл әлемдік тәртіптің трансформациясымен қатар жүрді. Кез келген идеологияға деген сенімсіздің ұлғая түскен шақта маркстік-веберлік, құрылымдық теориялардың, сондай-ақ квантитативтік әдістердің әсерімен қалыптасқан тарихтың үстем парадигмалары өздерінің құрылымдық қабілеттерін жоя бастады. Зерттеудің алуан түрлі формаларының дамуы имплицитті келісімге келу мүмкін болмай қалды. Сондықтан тарих ғылымы үшін жаңа негіздерді бекіту керек болды немесе «картаны жаңадан тарту қажет болды» [4, 12-бет]. Анналдар авторларының пікірінше, «тарих өз пәнінің объектілерін қалыптастырады, соның салдарынан тарихтың объекті одан тыс бола алмайды». Осылайша кез келген ғылыми практика болмысты болжамдардың тізбегін верификациялауға арналған негізде құрылымдайды. Оның үстіне, бұл авторлар мәтін ретіндегі қоғам метафорасынан шыға отырып, мағына өндірісіндегі оқырманның белсене қатысуы туралы тұжырымды бекітеді. Бұл тарихтың постмодерндік жорамалын білдірсе керек.

Қазіргі кезде тарихнамалық төңкерістің үшінші кезеңі жүзеге асып жатқан тәрізді. Оның өзіндік ерекшелігі тарихи-теориялық ой динамикасының ұлғая түсуімен және соның салдарындағы тарихнамалық ахуалдағы бұлыңғырлықтың күшейе түсуімен сипатталады. Орыс зерттеушісі Л.П. Репинаның пікірінше, әлеуметтік тарихтың метаморфозасы мен танымдық бағдарлардың алмасуы барысында ірі табыстармен қатар, көңіл құлазытар тұстардың да болатынын айтады [5]. Бұрынғы тұғырлардың қирап, болашаққа тиесілі жаңа элементтердің орнықпай үнемі өзгерісте болатын мұндай белгілер барлық төңкерістерге, оның ішінде әдіснамалық, тарихнамалық төңкерістерге де тән болып келеді. Мұндай жағдай тарих ғылымында өткен ғасырдың соңынан бері орын алып келеді.

Ресейдегі тарихтың философиясы мен әдіснамалық мәселелерін зерттеудің томскілік орталығының зерттеушісі С.Г. Ким қазіргі заманғы тарихи ойдың жалпы дамуы ауқымындағы неміс тарихшыларының теориялық-әдіснамалық ізденістерін мұқият зерттеудің нәтижесінде бағдарламалық үндеулердің тарихнамалық практикаға біртіндеп орын беруі барысында өткенді зерттеудің интегралды парадигмасына қол жеткізудің бекерге шығып жатқанына көз жеткізеді: «Әлеуметтілікті ғаламдық игеруге деген ұмтылыстарға қатысты

скептицизмнің ұлғая түскенін аңғармай қалуға болмайды» [6, 192-бет]. Өзінің пайда болған кезінде қаншама шу туғызғанымен, бірде бір қазіргі теориялар бұған қол жеткізе алмай отыр.

Жаңа тарихнамадағы постмодернизмнің келу тарихы мен тағдыры да осыны дәлелдеп тұр. Ол тарих ғылымында тұтастай кезенді қамтығанымен, ғұмыры өте қысқа болды. Модернистер, атап айтқанда, оның негізін қалаушылардың бірі Жак Дерридананың пікірінше, ешқандай өткен шақ жоқ, болашақ әлі келген жоқ, тек «бейсаналы осы шақ қана бар» [7, 149-бет]. Постмодерн тарихи танымның объективті негіздерін де, тарихи шынайылықтың өзін де өрескел теріске шығарғандықтан да тарихи қауымдастықта тұрақтай алмады.

Постмодернизм туралы пікірталастар американдық тарихнамада, дәлірек айтқанда, «Американдық тарихи шолу» деп аталатын ғылыми басылымда көтерілді. Д. Харланның «Интеллектуалды тарих және әдебиеттің қайта оралуы» деп аталатын мақаласында «постмодерндік әдеби сыншылдық тарихтың өзінің тұжырымдамалық негіздері туралы көптеген қауіпті мәселелерді көтерді және мұны тарихшылар енді теріске шығара алмайды», деп жазды. Тарихи пәндердің түбегейлі жаңаруы постмодерндік идеялармен байланыстырылды және бүкіл тарихи баяндау мен интеллектуалды тарихтың дамуының күре тамырын постмодерн көрсетіп береді деген сенім болды.

Алайда 1990-жылдардың өзінде-ақ американдық тарихнамада постмодернизмді сынау үлкен орын алады. Тіпті тарихты постмодерндік қатерден сақтау туралы да әңгімелер қозғалды. Өйткені «жаңа әдеби сыншылдықтың» тұжырымдаған зерттеушіден тыс өткен болмыстың шынайылығын теріске шығару тарихтың ғылымилыққа деген үмітін үзіп тастайды. Тарихи дискурс өзінің табиғаты жағынан көркемдік дискурс пен теңгеріледі де, соның салдарынан тарихи ақиқат пен көркемдік қиял арасындағы шекара жойылып кетеді. Ғылыми пән ретіндегі тарихтың өмір сүруінің өзін теріске шығарған постмодернизмнің мұндай «шектен шығушылықтары» осының салдарынан оның әлеуметтік мақсат-міндеттерін де мойындамауға әкелетіндіктен тарихшылардың заңды қарсылығын туғызды.

Постмодернизмге деген қатынас оның отаны француз гуманитаристикасында анағұрлым салмақты болды. 1987 жылдың өзінде П. Бурдьё әлеуметтік болмысты сипаттаудағы объективтік және субъективтік антитезаны теріске шығарып, керісінше олардың байланысындағы құрылымдық сипатына баса назар аударады. Қазіргі француз тарихнамасының көрнекті өкілінің бірі Р. Шартъенің 1989 жылы жариялаған «Көзқарас ретіндегі әлем» мақаласының атауының өзі тарихи білімнің постмодернистік

түсіндірмесін, оның субъективтік-релятивистік табиғатын айқындайды.

Сынның ұшына ілінгенімен, пост-модернизмнің тарих ғылымына позитивті ықпал еткенін атап өту керек. Тіл мен дискурстың постмодернистік тұжырымдамалары әлеуметтік тарих, мәдени және интеллектуалдық тарих сияқты субдисциплиналармен қатар, әлеуметтанулық, гендерлік зерттеулерде кеңінен қабылданып, жалпы постмодернизмнің тарихи эпистемологияға деген қызығушылықтың күрт өсуіне әсер еткенін мойындау қажет. Мысалы, «жаңа тарихи ғылымның» келесі бір өкілі Л. Стоун тарихи болмыстың объективтілігін теріске шығару, тарих пен әдебиеттің, айғақ пен қиялдың арасын ажыратпау сынды постмодерндік «шектен шығушылықтарды» сынағанымен, тұтастай алғанда «лингвистикалық бетбұрыстың» тарих ғылымына игі ықпал еткенін атап өтеді.

Бұл абсолютті ақиқатқа ұмтылған кез келген қатаң априорлы кестеден және осыдан туындайтын тарихи үдеріспен оның құрамдас бөліктерін түсіндірудегі қатаң линиялық детерминизмнен бас тартуға әкелді. Осының салдарынан ой мен қиял еркіндігі, қазіргі ғылымның даярлаған кез келген зерттеушілік стратегиясына жүгіну, постмодерндік мәдениеттің, тарихи әдіснаманың көптілілігі, тарихи танымның диалогиялық формаларының дамуы, өткенді сипаттаудың ерекше формасы ретіндегі тарихи дискурс ұғымын негіздеу, микротарихи зерттеулердің көбеюі орын алды. Мұндай құнарлы қойыртпақтың жиынтығынан тарихтың жаңа парадигмасының да өсіп шығуы ғажап емес.

Постмодерндік терминология қазіргі ғылымның әдіснамалық арсеналына дендеп кірді. Жоғарыда аталған «лингвистикалық бетбұрыспен» қатар, «субъективтілікке бетбұрыс» пост-модерннің тарихқа енгендігін аңғартады. Бүгінгі күні «субъективтілік» тарихи уақыт ағымындағы адам төңірегінде әлеуметтік-тарихи өткенді зерттеудің негізқұраушы әдіснамалық тәсілін сипаттайтын ең кең таралған ұғымдардың бірі болып табылады. Бірақ бұл тарихи үдерістің объективтік негіздерін теріске шығаратын абсолюттік субъективтілік болмауы тиіс.

Қазіргі заманғы тарихнамалық ахуалдың тағы бір белгісін мексикандық тарихшы К.А. Аггире Рохас көрсетіп береді және оған тарихнамалық және мәдени жаңашылдықтардың пайда болуындағы полицентризм» деген анықтама береді. Егер, - дейді ол, - 1900 жылы немістілі тарихнама, 1950 жылы француз тілді тарихнама үстемдік етсе, онда 1990 жылы немесе 2000 жылы қандай тарихнама жетекшілікке ие болады деген сұраққа ешқандай деп жауап беруге тура келеді. Өйткені 1990 немесе 2001 жылы

енді ешқандай тарихнамалық гегемония болмайды, итальяндық имкротарих та, «Анналардың» төртінші буыны да, британдық әлеуметтік тарих та, «әлемдік жүйелік талдаудың» сыни келешегі де, ресейлік антропология да, латынамерикандық аймақтық тарих та немесе немістің «жаңа әлеуметтік тарихы» да, әрқайсысы өз бетінше маңызды» [8, 28-бет].

Тарихи таным назары құрылымдардан, әсіресе экономикалық құрылымнан уақыт ағымындағы адамның ішкі әлеміне, оның әлеуметтік байланыстарындағы, ойлары мен сезімдеріндегі күнделікті әрекетін зерттеуге, адами тұлғаны түсінуге ауысты. Ю.М. Лотман мұны, басқаша айтқанда, күрделі психологиялық және интеллектуалдық құрылым деп атайды және бұл сана мен әрекеттің дәуірлік, таптық, топтық және индивидуалды-дара үлгілерінің қиылысуы барысында жүзеге асып, соның нәтижесінде кез келген тарихи және әлеуметтік үдерістер өздерін адам арқылы іске асырады [9, 230-бет]. Бұл «антропологиялық бетбұрыс» пәнаралық (әдіснамалық) синтез мәселесін өзектілендіріп, оның тарихнамалық практика саласына енуіне ықпал етті.

Бұл синтездің бастапқы кезеңінде тарих ғылымының күні батқаны туралы да әңгімелер қозғалды. Алайда бұл тарихтағы әдіснамалық синтез мәселелерін дұрыс түсінбеуден туындап еді. Мәселе тарихшылардың өз кәсіби дербестігін сақтай отырып, өздерінің зерттеушілік практикасына көмегін тигізетін әлеуметтік теорияларды таңдауында болып отыр. Олар нақты зерттеушілік міндеттерді шешу үшін әртүрлі әлеуметтік теорияларға жүгініп, оларды тиімді пайдалануға тырысады. Тарихтың өз зерттеушілік міндеттерін шешу барысында өзіндік әдіснамаға сүйенетін дербес ғылыми пән екені рас, бірақ бұл міндеттерді шешудің тиімділігі басқа пәндермен ынтымақтасуға, олардың әдіснамалық құралдарын қолдануға байланысты болып келеді. Тарихтың зерттеу аймағы қарқынды кеңейген сайын, оның тек әлеуметтік қана емес, басқа да пәндермен ынтымақтастығы да кеңіп, әр алуан бола түседі.

ӘДЕБИЕТ

1. Коллинз Р. Золотой век макроисторической социологии // *Время мира. Альманах современных исследований по теоретической истории, макросоциологии, геополитике, анализу мировых систем и цивилизаций.* Вып. 1. Новосибирск, 2000. С. 72.
2. Барг М.А. Человек – общество – история // *Новая и новейшая история.* 1989. № 2. С. 45.
3. Могильницкий Б.Г. История на переломе. Некоторые тенденции развития современной исторической мысли // *Междисциплинарный синтез в истории и социальные теории: теория, историография и практика конкретных исследований / Под ред. Л.П. Репи-*

ной, Б.Г. Могильницкого, И.Ю. Николаевой. М.: ИВИ РАН, 2004.

4. История и социальные науки: поворотный момент? // *Анналы на рубеже веков: Антология.* М., 2002. С. 11-12.

5. Қараңыз: Репина Л.П. Смена познавательных ориентаций и метаморфозы социальной истины // *Социальная история. Ежегодник, М., 1997. М., 1998; Ежегодник, 1998/99. М., 1999.*

6. Ким С.Г. Историческая антропология в Германии: методологические искания и историографическая практика. Томск, 2002. С. 192.

7. Деррида Ж. *Differance* // Е. Гурко. Тексты деконструкции. Жак Деррида. *Differance.* Томск, 1999. С. 149.

8. Аггире Рохас К. Западная историография XX века в свете концепции *longue duree* // *Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории.* 9. М., 2002. С. 28.

9. Лотман Ю.М. Биография – живое лицо // *Новый мир.* 1985. № 2. С. 230.

Резюме

Рассматриваются некоторые тенденции развития социально-исторической мысли последних десятилетий. Указывается потребность в методологической рефлексии, возникшая в современной бурно развивающейся исторической науке, переживающей крутую ломку представлений о структуре своего предмета изучения, обновляющей свой исследовательский инструментарий и чутко реагирующей на сдвиги, совершающиеся во всей системе современных наук.

Summary

In the article some trends of the development of social-history thought in last decennial events are considered. It is stressed the need for methodological reflection, appeared in modern historic science developing and outliving steep breaking of the beliefs about structure of its subject of the study, updating its exploratory toolbox and close lying on shifts, making in the whole system of the modern sciences.